

MƏMMƏDCƏFƏR CƏFƏROV - 110

UOT 81 (091)

ƏBÜLFƏZ QULİYEV*

AKADEMİK MƏMMƏD CƏFƏR CƏFƏROVUN
ELMİ İRSİNDƏ DİL MƏSƏLƏLƏRİ

Akademik Məmməd Cəfər görkəmli tənqidçi və ədəbiyyatşünas olmasına baxmayaraq, yazıçı və dil problemi, Azərbaycan ədəbi dilinin müxtəlif məsələləri onun elmi yaradıcılığında mühüm yer tutur. Məmməd Cəfərin surf dil məsələlərinin tədqiqinə həsr etdiyi elmi əsərlərində ərəb və fars dillərinin dilimizə təsiri məsələsinin, bədii dilin lüğət tərkibi, arxaizmlər və dialekt – şivə sözlərindən istifadə məsələsinin elmi əsasları şərh edilmişdir. Bu məqalədə Məmməd Cəfərin dilçilik görüşləri haqqında araşdırmaları ətrafı şəkildə təhlil olunur.

Açar sözlər: *ədəbiyyat, poeziya, ədəbi-bədii dil problemi, ərəb-fars dillərinin təsiri məsələsi, dialekt və şivə sözləri, lüğət tərkibi, klassik irs*

Bu ilin may ayında görkəmli ədəbiyyatşünas və tənqidçi, AMEA-nın həqiqi üzvü, Azərbaycan Dövlət Mükafatı laureatı, Əməkdar elm xadimi, filologiya elmləri doktoru, professor Məmməd Cəfər Zeynalabdin oğlu Cəfərovun anadan olmasının 110 illiyi tamam olur. Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev 15 aprel 2019-cu il tarixdə görkəmli elm xadimi Məmməd Cəfərin 110 illiyinin qeyd olunması haqqında sərəncam imzalamışdır. Sərəncamda qeyd edildiyi kimi, akademik Məmməd Cəfər ömrünün 60 ilə yaxın bir dövrünü ölkədə ədəbi – nəzəri fikrin inkişafına həsr etmiş, ədəbiyyatın tarixi və nəzəriyyəsi, ədəbi əlaqələr və eləcə də estetikanın aktual məsələlərinə dair fundamental araşdırmaları ilə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığını zənginləşdirmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Məmməd Cəfər Cəfərov görkəmli ədəbiyyatşünas, tənqidçi olmaqla yanaşı, həm də ədəbiyyatı dildən ayırmayan, onları vəhdətdə qavrayan, onlara düzgün qiymət verən bir linqvist olmuşdur. Bu mənada, professor Yusif Seyidovun qeyd etdiyi kimi, Məmməd Cəfər dilçi, sözün həqiqi mənasında dilçidir. Məsələ ondadır ki, onun elmi və tənqidi əsərlərində dilə dair fikir və mülahizələri bədii dil və bədii üslub əhatəsindən xeyli kənara çıxır, onun birbaşa dil problemlərinə həsr edilmiş əsərlərini nəzərə alanda bu əhatə daha da genişlənir və haqq verir ki, biz Məmməd Cəfərə sözün həqiqi mənasında dilçi deyək". (8, s.332)

Həqiqətən də Məmməd Cəfər yaradıcılığında dil məsələləri xüsusi yer tutur. O, Nizami Gəncəvidən bəhs edəndə də, Məhəmməd Füzulidən bəhs edəndə də, Mirzə Fətəli Axundzadədən bəhs edəndə də, Sabir və Cəlil Məmmədquluzadədən, Hüseyn Caviddən bəhs edəndə də dil məsələlərini unutmur, ədəbiyyatın əsas materialı olan bədii sözün tutumunu, qalarlarını, ifadə imkanlarını, üslubi məqamlarını, sözdən istifadə imkanlarını da araşdırır.

Bu sadaladığım məsələləri və məqalənin həcmi nəzərə alıb biz burada alimin dilimiz haqqındakı bütün fikirlərindən deyil, sırf dilçilik aspektində yazılmış bir neçə məqaləsindən bəhs etmək istəyirəm.

Azərbaycan dilçiliyinin tarixindən məlumdur ki, keçən əsrin 50-ci illərinə qədər bu elm çox zəif inkişaf edirdi, hətta dilimizin normativ qrammatika kitabı belə yazılmamışdı. 1950-ci ildə "Pravda" qəzetinin səhifələrində dilçilik problemləri ilə əlaqədar müzakirələr təşkil edildi, bu müzakirələr böyük əks-səda verdi. Həmin müzakirələr Azərbaycan dilçiliyinin də inkişafına təkan verdi. Elmi-tədqiqat işlərinin miqyası genişləndi, dərinləşdi, müxtəlif səviyyələrdə bir sıra müzakirələr keçirilməyə başlandı. Bu münasibətlə 1952-ci ildə Azərbaycan Yazıçılar

İftitahın keçirdiyi müşavirədə Məmməd Cəfər "Azərbaycan ədəbi-bədii dilinin bəzi məsələləri haqqında" mövzusunda məruzə etdi. Eyni zamanda bir az sonra (1955) "Şeirimizin dili və vəznü haqqında" adlı sanballı bir məqaləsi də nəşr olundu (8,s.341,396).

1976-cı ildə alimin "Dil və müasirlik" adlı sanballı bir məqaləsi də işıq üzə görür. 1985-ci ildə də Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyətinin müşavirəsində də Məmməd Cəfər "Azərbaycan dilinin zənginləşməsi yolları" mövzusunda məruzə edir (Bu məruzə ələ həmin il "Azərbaycan" jurnalında "Xalqın böyük söz sərəvəsi" adı ilə məqalə şəklində nəşr edildi-Ə.Q.). Bu problematik elmi məqalə və məruzələrlə alimin dil məsələləri ilə müntəzəm olaraq məşğul olduğunu göstərir. Bunlar onu göstərir ki, M.Cəfərin əsərlərində dil problemlərinin tematikası çox genişdir. Bu əsərlərdə ümumən dil, milli dillər, qohum dillər, Azərbaycan dilçiliyinin bir sıra məsələləri, ayrı-ayrı yazıçılar, əsərlərin dil və üslub xüsusiyyətləri, səhnə dili, musiqinin dili və s. kimi çoxlu problemlərə qarşılaşıq. Ədib gah nəzəri müddəalar fonunda konkret dil faktlarını təhlil edir, gah da konkret dil faktlarını təhlil edə-ədə ümumi nəticələrə gəlir . Dilə, nitqə məxsus ümumi xüsusiyyətlərdən danışıqdan tez-tez Azərbaycan materiallarına müraciət edir, bilavasitə Azərbaycan dilindən söhbət açanda dilə dair ümumiləşdirmələr aparır. Beləliklə, hər iki halda problemlər elmi təhlilini tapır (8,s.342).

Məmməd Cəfər dilimizin nəzəri məsələlərindən bəhs edərkən, hər şeydən əvvəl, xalq dili və ya ümumxalq dili, milli dil, ədəbi dil, ədəbi-bədii dil, dilin tarixi məfhumları üzərində dayanır. Müəllifin fikrincə, xalq dili, ümumxalq dili elə zəngin, tükənməz bir xəzinədir ki, hər nə qədər böyük sənətkar, böyük söz ustası olursansa ol, bu xəzinəni öz yaradıcılığında , öz dilində və təiplər dilində tamamilə əhatə edə bilmirsen. Böyük yazıçılar dilin inkişafında, zənginləşməsində mühüm rol oynayırlar. Hər bir yazıçının dilindəki yenilik ümumxalq dili xəzinəsindən yeni nələr kəşf edə bilməsi ilə ölçülür.

Bu məsələdə alim yazıçı və söz ustalarının üzərinə böyük vəzifə, məsuliyyət düşdüyünü birmənalı şəkildə bəyan edir: "Yazıçının öz sənətində kamala çatması ilə birlikdə, onun bir-birini təqib edən əsərlərinin dili də mütləq yaxşılaşmalıdır. Bu da heç şübhəsizdir ki, yazıçının ümumxalq dilini, canlı dili, həmçinin yazılı ədəbiyyat dilini, ədəbi dil ənənələrini, ayrı-ayrı klassiklərin dilini dərinləndirən öyrənməsi ilə mümkün ola bilər. Yazıçı dilçi-lingvist deyildir, ancaq yazıçı dil qanunlarını dilçidən yaxşı bilməlidir, çünki dili zənginləşdirmək vəzifəsini öhdəsinə götürən hər kəsdən əvvəl yazıçılardır"(4, s. 35).

Alim "Dil və müasirlik" adlı əsərinin bir yerində türkologiyada geniş yayılmış türk dillərinin qrammatik quruluş və lüğət tərkibi baxımından sabit səciyyə daşıması tezisindən çıxış edərək "Azərbaycan dili öz kökündən, sistemindən ayrılmayan dillərdəndir" mülahizəsini irəli sürür və fikrini əsaslandırmaq üçün dilimizin tarixinə aid klassik ədəbiyyat nümunələrindən xeyli misallar verir. O qeyd edir ki, bunları əslində ucdantutma arxaikləşmiş və ya tamamilə unudulub sıradan çıxmış sözlər əldəndirmək düz olmazdı. Çünki onların mühüm bir qismi dildə unudulub sıradan çıxması, dilin ehtiyat fonduna keçmişdir.

Elə həmin məqalədə müəllif dilimizin tarixində ərəb, fars təsirinə mənfi cəhətlərini qeyd etməklə bərabər, bir sıra dilçi alimlərdən fərqli olaraq göstərir ki, bunlar heç də o demək deyildir ki, ərəb, fars dilləri Azərbaycan dilinə ancaq mənsif təsir göstərmişdir. Bu çox müərkəb və ikitəbəlliyli bir proses idi, səbəbi yenə tarixi şərait olmuşdur. Azərbaycan dili, bir tərəfdən, yüzlərcə alınma sözlər, ərəb-fars mənşəli sözlərin geniş yayılıb sabitləşməsi, II tərəfdən isə belə alınma sözlərin tədricən ana dilinin əsas nitq hissələrində, cümlə quruluşu, söz birləşmələri və şəkilçilərində azərbaycanlaşması nəticəsində dilimiz kəmiyyət və keyfiyyətə yeni zənginləşmə mərhələsi keçir.(4, s.52).

Yeri gəlmişkən öləri şəkildə olsa da qeyd edək ki, keçən əsrin 30-40-cı illərində Azərbaycan dilçiliyində ərəb-fars söz və ifadələrinin ucdantutma dildən çıxarılıb atılması

çağırışlarını alim çox zərərli, elmə zidd bir meyil adlandırdı. Çünki ərəb-fars sözlərinin dilimizdə işlənmə tarixi çox qədimdir, bu sözlər müəyyən tarixi, mədəni-siyasi əlaqələr nəticəsində əvvəlcə danışıq dilinə, sonra folklorla, ən nəhayət yazılı ədəbiyyata keçmişdir.

Müəllif çox haqlı olaraq ərəb və fars dillərinin yaxşı təsiri ilə yanaşı, bu təsirin zərərli nəticələrinin də olduğunu dərihal qeyd edir. Qeyd edir ki, çox çəkmədi ərəb-fars dilinin təsiri təbii təsir rölundan güclü təzyiqlə röluna keçdi və doğma dilin söz vahidlərinin söz birləşmələri qaydasını çox güclü təzyiqlə sıxışdırmağa başladı, çox vacib olan doğma sözlərimizə görə lüzumsuz olaraq ərəb-fars dillərindən keçən sözlər üstünlük təşkil etdi. Bu müdaxilə də yazı dilini ağırlaşdırın səbəblərin ən əsası oldu və alınma sözlərin azərbaycanlaşmasına böyük əngəl tötərdi.

Ərəb-fars dillərinin orta əsrlərdə Azərbaycan dilinə bir tərəfdən faydalı, digər tərəfdən zərərli təsir göstərməsinin səbəbi nə idi? sualına Məmməd Cəfər çox ətraflı şəkildə cavab verir: "Səbəb çox idi: 1.VII əsrdən başlayan ərəb istilası, neçə əsr davam edən xəlifə hakimiyyəti, ölkədə dövlət dilinin ərəb dili olması, ərəb əlifbasının qəbulu, farscaın Azərbaycan feodal dövlətlərinin rəsmi dili sayılması, 2. XIV əsrə qədər Azərbaycan şair və alimlərinin böyük əksəriyyətinin öz əsərlərini ərəb və ya fars dillində yazmağa məcbur olması, 3. üç dildə şeir yazmaq ənənəsi, 4. elmə, sənətə və ya siyasi fəaliyyətə yiyələnməyə can atan istedadların məktəb, mədrəsələrdə, ancaq fars və ərəb dillərini öyrənmək imkanına malik olmaları. Bir tərəfdən də dini etiqad, dini elmlərin təsiri, ərəbləşmiş məscid, molla, vaiz ibarətliyi.... səbəb çox olmuşdur"(4,s.53).

Bütün bunlara baxmayaraq, Azərbaycan dili öz gözəlliyini, həyatı qüvvəsini mühafizə edib zənginləşmişə, bu fakt, bu dilin möhkəm kökə, bünövrəyə malik olduğunu, onun qədimliyini, sabitliyini, məğlubedilməzliyini, hər cürə təzyiqlə qarşı davamlılığını və çox böyük bir ərəziddə qonşu xalqlar arasında da anlaşılıb sevilən, qocaman bir dil olduğunu göstərmişdir. Azərbaycan dilinin əsrlərin sınağında çıxmaması, onun qədimliyi, möhkəm kökə, bünövrəyə malik olması haqqında müəllifin bu qənaətləri, bizim fikrimizcə, dilimizin tarixinə dair elmi-nəzəri fikrin inkişafına bir xidmət nümunəsi sayıla bilər.

Ədəbi-bədii dil problemi Məmməd Cəfər yaradıcılığında xüsusi yer tutur. Əslində alimin dilçilik düşüncələrinin bir çoxu elə bu fonda formalaşmışdır. Bildiyimiz kimi, bədii dil uzun müddət ədəbi dilimizin aparıcı üslubu olmuş, hətta orta əsrlərdə ədəbi dil dedikdə uzun müddət bədii dil başa düşülmüşdür. Bədii dil xalq danışıq dilinə, canlı dilə söykənməsi ilə standart ədəbi dil normalarından bəzi hallarda kənara çıxır. Məhz buna görə də bəzi dilçilərlə yazıçılarımız arasında bu məsələyə yanaşma baxımından anlaşılmalılıq yaranır. "Yazıçı və xüsusi dilçilər arasında bir qisim yoldaşlar var ki, məktəb qrammatikasını doğma hesab edir, canlı dilə isə ögey münasibət bəsləyir. Buna görə də öz yazılarında canlı xalq dilinə bağlı olan, lakin ədəbi dil normasına bəzən riayət etməyən yazıçılar onların nəzərində dil mədəniyyəti cəhətindən geridə qalmış yazıçı hesab olunurlar. Əksinə, əsərlərinin dili canlı dildən uzaq olan, kitab dilinə yaxın olan, dilləri cansız, sısqqa, ətsiz-qansız olan, lakin məktəb qrammatikasına həmişə riayət edən, mübtəda ilə xəbəri həmişə yerində işləndirən onların nəzərində ən yüksək dil mədəniyyətinə sahib olan yazıçılardır."(4,s.31).

Məmməd Cəfər bədii dilin də yazı dili olduğunu, ancaq kitab, elmi əsər dilindən, hər şeydən əvvəl, spesifik xüsusiyyətləri ilə fərqləndiyini qeyd edir. Göstərir ki, həmin ədəbi dil normalarına əməl etməyə çağırmaq vacibdir, ancaq quru, rəsmi kitab dilinə çağırmaq məqsədə uyğun deyil. Görkəmli söz ustalarından heç biri yalnız kitab dili təsiri ilə böyük sənət əsəri yarada bilməmişdir.

Deyilənlərdən "Yazıçı üçün dilə hakim olmaq mənbəyi I növbədə canlı xalq dili xəzinəsidir" nəticəsini çıxaran müəllif bu sahədəki polemik məsələləri şərh etdikdən sonra fikrini

bələ yekunlaşdırır: "Nə qədər ki, şifahi nitq qaydaları, bədii dilin spesifik xüsusiyyətləri işlənilib hazırlanmışdır, belə suallar həmişə ortalağa çıxacaq"

Ədəbi-bədii dili zənginləşdirən, inkişaf etdirən mənbələrdən biri də dilimizin dialekt və şivələridir. Alim dilçilik elminin bu sahədəki nailiyyətlərini qeyd etməklə yanaşı "dilçilər tərəfindən tədqiq edilməsi, aydınlaşdırılması lazım gələn elə sahələr də vardır ki, bunların hələlik qaralıq, dumanlı qalması, nəzəriyyəçi dilçilərə yazıqlar arasında bəzi hallarda anlaşılmaqlığına səbəb olur" deyə vurğulayır.

Bu məsələdə vaxtilə yazıçı və dilçilər iki cəbhəyə ayrılmışdı. Bədii ədəbiyyatın dilində dialekt sözlərinin işlədilməsi məqbuldur, ya yox? Məmməd Cəfər bir alim-filoloq kimi bu mübahisələri izləmiş, məsələyə öz elmi münasibətini bildirmiş, bu fikirlərini ifadə edərkən onu elmi cəhətdən əsaslandırmışdır. O, dialektizmlərin ədəbi-bədii dildə işlədilməsi sahəsində dilçilər və yazıqlar arasındakı anlaşılmaqlığı, onun səbəbini də araşdırmağa çalışmışdır. Alim bəzən dilçilərin dialektlərdən müəyyən sözləri alıb yeni mənada işlətməyin ədəbi-bədii dili zənginləşdirən mənbələrdən biri olduğunu nəzərə almadıqlarını tənqid etmişdir.

Alimin bu mühüm məsələdə birmanalı mövqeyi bundan ibarətdir ki, dünyanın bütün söz ustaları, məhz ləhcə və dialektlərdən münasib sözlər alıb işlətməklə ədəbi-bədii dilin zənginləşməsinə kömək etmişlər. Bələ bir axtarış, seçmə, əvəzetmə, sözlərə yeni mənə vermə Azərbaycan yazıçısı, alimi üçün xüsusilə vacibdir. Ona görə ki, məlum olduğu üzrə ötən əsrlərdə dilimizə daxil olan bir çox lüzumsuz cənəbi söz, ifadə, tərkiblər dilimizin öz doğma sözlərinin sıxışdırıb unudulmuş, üstü örtülmüş xəzinə halına salmışlar. Bu nöqteyi-nəzərdən Azərbaycan yazıçısı, aliminin lazım olduğu yerdə ləhcə, şivə, dialektlərə müraciət etməsi vacibdir.

Hər hansı milli dilin normativ qanunları ümumxalq dili, canlı danışıq dili və yazılı, şifahi ədəbi-bədii dilin zəngin əsasını bünövrəsinə əsaslandığı kimi, müxtəlif dialektlərə də əsaslanır. Dialekt, ləhcə, şivə fərqləri də yandıranıxına, anormal dil hadisəsi olmayıb, dilin tarixi inkişaf yollarını əks etdirir...Təsədüfi deyildir ki, dilçi alimlər milli dilin inkişaf yollarını, qrammatik, morfoloji, fonetik xüsusiyyətlərini, qədimliyini, davamlılığını araşdırarkən İ növbədə dialektlərə əsaslanırlar (4,s.44).

Akademik Məmməd Cəfər çox doğru olaraq bu məsələdə ifratılığını da doğru olmayacağını, ədəbi dilə zərər gətirəcəyini, ona görə də çox ehtiyatlı olmağın vacibliyini də nəzərə çatdırır: "Bütün bunlarla bərabər, bir həqiqət də vardır ki, lazım olmadığı halda məhəlli sözlərin işlədilməsi dil ümumiliyyəinə və normativliyyəinə ciddi əngəl törədir. Çünki dialektlərdə elə söz və tələffüz formalarına rast gəlinir ki, onlar çoxdan köhnəlib ümum tərəfindən anlaşılmayan sözlər halına düşmüşdür... bunları təzədən ədəbi dilə gətirməyə ehtiyac yoxdur. Bələ bir təşəbbüs özü bir mənada məhəlləçilik olardı. Bəzi dialektlərdə alınma sözlərin yanlış tələffüzü olmuşdur və vardır (mühasirə - manşıra, manşur - manşır, oranjerçeyə - ərəcə). Bunları da bədii dilə gətirmək zərərliyədir. Təsədüfi deyildir ki, ötən əsrlərdə bizim nə yazılı, nə də şifahi bədii dilimizdə belə məhəlli sözlərdən bir nümunə də tapmaq mümkün deyildir"(4, s.43).

Bildiyimiz kimi, Azərbaycan dili zəngin lüğət tərkibinə, söz ehtiyatına malik olan dünya dillərindən biridir. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev respublika yazıqlarının VII qurultayındakı məruzəsində demişdir: "Ədəbi dilin tərəqqisi olmadan mənəvi mədəniyyətin tərəqqisi mümkün deyildir. Mədəniyyət və elmin səviyyəsi yüksəldikcə, həyatın axarı sürətləndikcə dilin təkmilləşməsinə, inkişaf etməsinə və zənginləşməsinə, onun söz ehtiyatının genişlənməsinə daha çox qayğı göstərmək lazımdır".

Bu mənada Məmməd Cəfərin xalqın böyük sərvəti adlandırıldığı dilin lüğət tərkibi ilə bağlı bir sıra köklü nəzəri problemlərin araşdırılması üzərində xüsusi dayanmağı zəruri və vacib hesab etməsi, bu haqda alimlər qarşısında məruzə etməsi, məqalə yazıb çap etməsi məsələnin çox aktual olduğunu şərtləndirir ("Xalqın böyük söz sərvəti" Azərbaycan" j. 1985).

Məlumdur ki, keçən əsrin 70-80-ci illərində ədəbi dilin daxili imkanlarından istifadə edib yeni söz və söz birləşmələri yaratmaq məsələsi mətbuatda geniş müzakirə olunurdu, şair Rəsul Rza başda olmaqla bir sıra sənətkarlar bədii söz və ifadə yaradıcılığına çox meyl edirdilər. Digər mühafizəkar dairələr isə çağ, sayqı, güvən, baxım tipli sözləri işlədənləri təqildçilikdə təqsirləndirir, bunu dili korlamaq, dilə müdaxilə etmək kimi qiymətləndirirdilər.

Müəllif isə məruzədə də gördüyü kimi, bu kimi addımları birmənalı şəkildə təqdir edir, onu dilin xəlqiləşdirilməsi istiqamətində vacib bir iş hesab edirdi. Onu da qeyd edərkən, dilin xəlqiləşdirilməsi uğrunda mübarizə hələ XIX əsrdə başlamış, XX əsrdə bu proses davam etdirilmiş, bu işə hələ 1922-ci ildə N.Norimanovun sədrliyi ilə yaradılmış İdarələri milliləşdirmə komitəsi və bu komitənin nazdında olan "İstilah-Terminologiya komitəsi" başlamışdı. Həmin komitənin nəşr etdiyi lüğətlərdə arab və fars sözlərinin azərbaycanca qarşılığı göstərilir və türkmonşalı sözlərə üstünlük verilməsi məsləhət görülürdü. Məsələn, səfir-elçi, təcrübə-sınaq, əksəriyyət- çoxluq, hörmət - sayqı, ehtiyat - sayıqlıq, zaviyyə - bucaq və s. (3,s.187).

Yeni söz birləşmələri yaratmaqda da doğma dilin öz qrammatik quruluşuna əsaslanmaq təklif olunurdu. Məsələn, qeyri-şüuru- şüursuz, qəvaidi - ədəbiyyə - ədəbiyyat qaydaları, nöqtəyi-nəzər- baxım, sənaye-nəfisiə- incəsənət və s.

Məmməd Cəfər Cəfərov ədəbiyyatın dilində özünü göstərən bu proseslərə münasibət bildirərək açıq və cəsarətli şəkildə qeyd edir ki, iyirminci illərin əvvəllərində ədəbi dildə işlədilməsi məsləhət görülən baxım, çevrə, çağ, yozum, sorğu, sayqı, güvən kimi sözlər ədəbi dilimizdə artıq çoxdandır işlənilir. Hamıya məlum olan bu faktı nəzərə çatdırmaqda məqsədim dilimizin daxili imkanları hesabına yaranmış sözlərə qarşı yanlış bir münasibət olduğunu göstərməkdir(3,s.184). Çox yaxşı haldır ki, müəllifin qeyd etdiyi lüğət tərkibindəki milliləşdirmə meyilləri bəzi əyintilərə baxmayaraq sonralar da uğurla davam etdirilmişdir.

Akademik Məmməd Cəfər Cəfərovun xalqın ruhu adlandırıldığı dil elçisi bir xəzinədir ki, onun hər sözündə - üstündə xalq həyatı və mədəniyyətinin bir əlamət görünür. Dil xalqın tarixi varlığını, keçmişini, adət-ənənələrini öyrənmək üçün etibarlı mənbədir. Bu baxımdan ölkə prezidentinin imzaladığı sərəncamda da göstərildiyi kimi, akademik Məmməd Cəfər Cəfərov kimi elm xadimlərinin ədəbi irsinin dorudən öyrənilməsi Azərbaycan filoloji fikrinin tədqiqi istiqamətində böyük elmi əhəmiyyətə malikdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmməd Cəfər Cəfərov. Füzuli düşüncü. Bakı, 1962.
2. M.Cəfər Cəfərov. Sənət yollarında, Bakı, 1964
3. M.Cəfər Cəfərov. Xalqın böyük söz sərvəti. "Azərbaycan" j. Bakı, 1985, №:6
4. M.Cəfər Cəfərov. Seçilmiş əsərləri, 2 cildə, I c. Bakı: Çinar-Çap, 2003
5. Məmməd Cəfər Cəfərov: taleyi və sənəti, Bakı: Elm və təhsil, 2009
6. İ.Həbibbəyli. Elmi məktəb yaratmış ustad alim: Akademik Məmməd Cəfər Cəfərov: taleyi və sənəti, Bakı, Elm və təhsil, 2009, s.10-61.
7. Əbülfəz Quliyev. Məmməd Cəfər və ədəbi-bədii dil məsələləri/Akademik Məmməd Cəfər Cəfərov: taleyi və sənəti, Bakı, Elm və təhsil, 2009, s.71-88
8. Yusif Seyidov. Əsərləri. 15 cildə, VI c. BU nəşriyyatı. 2007.s.332.

*AMEA Naxçıvan Bölməsi
AMEA-nın müxbir üzvü
e-mail: ebulfezamanoglu@gmail.com

Abulfaz Guliyev

LANGUAGE PROBLEMS IN THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ACADEMICIAN MAMMAD JAFAR

Though academician Mammad Jafar is a prominent critic and well-known literary critic, the problem of writer and language, various issues of the Azerbaijani literary language play an important role in his scientific activity. The influence of Arabic and Persian languages on our language, the vocabulary composition of the artistic language, the scientific fundamentals of the usage of archaisms and dialect words have been interpreted in the scientific works by Mammad Jafar devoted to the purely study of language problems. This article thoroughly analyzes the studies about Mammad Jafar's linguistic views.

Keywords: *literature, poetry, problem of literary and artistic language, influence of Arabic-Persian languages, dialect and poetry words, vocabulary composition, classic heritage*

Абульфаз Гулиев

ВОПРОСЫ ЯЗЫКА В НАУЧНОЙ НАСЛЕДИИ АКАДЕМИКА МАММАД ДЖАФАРА

Несмотря на то что академик Маммад Джафар был видным критиком и литературоведом, но в его научном наследии особое место занимались литературно-художественные проблемы азербайджанского языка. В научных трудах посвященных исследованию проблем языка Маммад Джафара объясняется научные основы словарного состава художественного языка, вопросы влияния арабо-персидских языков, использование архаизмов, слова диалектов и говоров и т.д. В этой статье всесторонне анализированы языковые взгляды Маммад Джафара.

Ключевые слова: *литература, поэзия, проблема литературно-художественного языка, влияние арабо-персидских языков, слова диалектов и говоров, словарный состав, классическое наследие*

Daxilolma: *İlkin variant 15.05.2019*

Son variant 24.06.2019